

Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih
Association for support and creative development of children and youth Tuzla

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Univerzitet u Tuzli
Faculty for Special Education and Rehabilitation, University of Tuzla

UNAPREĐENJE KVALITETE ŽIVOTA DJECE I MLADIH

IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF CHILDREN AND YOUTH

Tematski zbornik/Conference proceedings

**XIII Međunarodna naučno-stručna konferencija
„Unapređenje kvalitete života djece i mladih“
24. - 26. 06. 2022. godine, Arandjelovac, Srbija**

**XIII International scientific conference
„Improving the quality of life of children and youth“
24th - 26th June 2022, Arandjelovac, Serbia**

ISSN 1986-9886

Tuzla, 2022.

UNAPREĐENJE KVALITETE ŽIVOTA DJECE I MLADIH
Improving the quality of life of children and youth

Izdavač/Publisher:

Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih

Urednici/Editors:

Milena Nikolić
Medina Vantić-Tanjić

Organizacioni odbor/Organization Committee:

Medina Vantić-Tanjić, predsjednik
Fadil Imširović
Milena Nikolić
Siniša Ranković

Naučni odbor/Scientific Committee:

dr. sci. Zamir Mrkonjić, redovni profesor

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Univerzitet u Tuzli, Bosna i Hercegovina

dr. sci. Dalibor Stević, redovni profesor

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pedagoški fakultet Bijeljina, Bosna i Hercegovina

dr. sci. Ante Bilić Prčić, izvanredni profesor

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska

dr. sci. Slavica Golubović, redovni profesor

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu, Srbija

PhD Victoria Kolyagina, associate professor

Faculty of Special Pedgogy and Psychology, Moscow Region State University, Russia

PhD, Dora Lexterova, professor

Univesity of Plovdiv „Paissi Hilendarski“, Department of Pedagogy and Psychology, Bulgaria

PhD Laszlo Varga, profesor

University of West Hungary, Benedek Elek Faculty of Pedagogy Sopron, Hungary

dr. sci. Anita Zovko, redovni profesor

Filozofski fakultet Rijeka, Sveučilište u Rijeci, Republika Hrvatske

dr. sci. Branka Jablan, redovni profesor

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu, Srbija

dr. sci. Vesna Vučinić, redovni profesor

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu, Srbija

dr. sci. Jasna Kudek Mirošević, izvanredni profesor

Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Republika Hrvatska

dr. sci. Nada Šakotić, vanredni profesor

Filozofski fakultet, Univerzitet Crne Gore, Crna Gora

PhD Natasha Stanojkowska-Trajkovska, associate professor

University „Ss. Cyril and Methodius“, Institute of Special Education and Rehabilitation
Faculty of Philosophy - Skopje, Republic of North Macedonia

dr. sci. Barbara Kopačin, docent

Univerza na Primorskem Pedagoška fakulteta, Koper, Slovenija

Recenzentski odbor/Reviewers Committee:

dr. sci. Medina Vantić-Tanjčić, redovni profesor

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Univerzitet u Tuzli, Bosna i Hercegovina

dr. sci. Milena Nikolić, vanredni profesor

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Univerzitet u Tuzli, Bosna i Hercegovina

dr. sci. Senad Mehmedinović, docent

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Univerzitet u Tuzli, Bosna i Hercegovina

dr. sci. Nebojša Mitrović, docent

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pedagoški fakultet Bijeljina, Bosna i Hercegovina

dr. sci. Ljubo Škiljević, docent

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pedagoški fakultet Bijeljina, Bosna i Hercegovina

PhD Suncica Dimitrijska, full professor

University „Ss. Cyril and Methodius“ Institute of Special Education and Rehabilitation
Faculty of Philosophy, Skopje, Republic of Macedonia

dr. sci. Irena Krumes, docent

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Republika Hrvatska

dr. sci. Jasminka Zloковиć, redovni profesor

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Republika Hrvatska

Skupština Udruženja za podršku i kreativni razvoj djece i mladih na redovnoj sjednici održanoj 18.05.2022. godine, odobrila je štampanje Zbornika radova „Unapređenje kvalitete života djece i mladih“

PERCEPCIJA UČENIKA S NEURORAZVOJNIM POREMEĆAJIMA O AKTIVNOSTIMA U ŠKOLI

STUDENTS WITH NEURODEVELOPMENTAL DISORDERS PERCEIVING SCHOOL ACTIVITIES

Aleksandra ĐURIĆ-ZDRAVKOVIĆ¹, Mirjana JAPUNDŽA-MILISAVLJEVIĆ¹, Snežana KOSTIĆ²

¹Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Republika Srbija

²OŠ „Sava Jovanović Sirogojno”, Zemun, Republika Srbija

Originalni naučni rad

APSTRAKT

Grupaciji neurorazvojnih poremećaja koji uključuju značajne teškoće intelektualnih, motoričkih, jezičkih i socijalnih sposobnosti pripadaju intelektualna ometenost, poremećaj iz spektra autizma, poremećaj pažnje sa hiperaktivnošću, poremećaji komunikacije i specifični poremećaj u učenju. U literaturi se ističe da je nedovoljan broj istraživačkih podataka o aktivnostima u školi kod učenika koji nastavu prate prema prilagođenom ili izmenjenom programu, bilo da se oni školuju u inkluzivnim uslovima, ili u školi za učenike sa smetnjama u razvoju. Cilj ovog istraživanja bio je da ispita precepciju učenika s neurorazvojnim poremećajima o aktivnostima u školi koju pohađaju, kao i da utvrdi da li postoji razlika u ovom domenu između učenika koji se školuju u inkluzivnim i neinkluzivnim uslovima. U istraživanju je učestvovalo 50 ispitanika sedmog i osmog razreda. Prilikom prikupljanja podataka primenjen je instrument pod nazivom Moja osnovna škola (Booth & Ainscow, 2010). Rezultati istraživanja su pokazali da postoje statistički značajne razlike između skorova ispitanika inkluzivnih i neinkluzivnih škola i da se te razlike javljaju u ajtemima koji se odnose na rad nastavnika. Praktične implikacije ovog istraživanja ukazuju da sticanje uvida u to kakva je percepcija obe grupe učenika prema aktivnostima u školi, i koje su to kompetencije koje oni posebno cene, može značajno doprineti efikasnijem i adekvatnijem planiranju IOP-a i sprovođenju nastavnog procesa, te na taj način pomoći i učenicima i nastavnicima u procesu učenja.

Ključne reči: neurorazvojni poremećaji, percepcija učenika, škola

ABSTRACT

Intellectual disability, autism spectrum disorder, attention deficit hyperactivity disorder, communication disorders and specific learning disorder, belong to the group of neurodevelopmental disorders, that include significant difficulties in intellectual, motor, language and social abilities. The literature points out that there is an insufficient amount of research data on school activities for students who follow classes according to an adapted or changed program, whether they study in inclusive conditions, or in a school for students with developmental disorders. The aim of this research was to examine the perception of students with neurodevelopmental disorders according to the activities in the school they attend, as well as to determine whether there is a difference in this domain between students in inclusive and non-inclusive conditions. Fifty respondents of seventh and eighth grade participated in the research. An instrument called My primary school (Booth, & Ainscow, 2010) was used to collect data. Results of the research showed that there are statistically significant differences between the

scores of the respondents of inclusive and non-inclusive schools and that these differences appear in the items related to the work of teachers. The practical implications of this research indicate that gaining insight into the perception of students in both groups towards school activities, and which competencies they particularly value, can significantly contribute to more efficient and adequate IEP planning and teaching process, and thus assist both students and teachers in the learning process.

Keywords: neurodevelopmental disorders, student's perception, school

UVOD

Neurorazvojni poremećaji uključuju značajne teškoće intelektualnih, motoričkih, jezičkih i socijalnih sposobnosti koje nastaju tokom razvojnog perioda. Grupaciji neurorazvojnih poremećaja pripadaju: intelektualna ometenost, poremećaj iz spektra autizma, poremećaj pažnje sa hiperaktivnošću, poremećaji komunikacije i specifični poremećaj u učenju (Đurić-Zdravković, 2020). Učenici sa neurorazvojnim poremećajima ostvaruju pravo na dodatnu podršku zbog teškoća u pristupanju, uključivanju i učestvovanju u obrazovanju i vaspitanju. Pravo na individualni obrazovni plan (IOP) uređen je posebnim Pravilnikom (Službeni glasnik RS, 2018).

Prema Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, za pomoć nastavniku za pružanje dodatne podrške u nastavi, odnosno ostvarivanju obrazovno-vaspitnog rada mogu da se obrazuju stručni timovi na teritoriji jedinice lokalne samouprave (Službeni glasnik RS, 2021). Stručni mobilni tim čine defektolozi i stručni saradnici u obrazovno-vaspitnom sistemu koji pružaju potrebnu podršku redovnim školama u obrazovanju učenika sa neurorazvojnim poremećajima uključenim u nastavu procesom inkluzije. Podrška se sastoji u stručnoj pomoći učiteljima i nastavnicima pri izradi, a delom i realizaciji individualizovanog pristupa i individualnog obrazovnog plana za pojedinog učenika, u didaktičko-metodičkoj podršci u učenju, u savetodavnoj pomoći kako u obrazovnom tako i u vaspitnom području. Značajna je uloga stručnog mobilnog tima i u oblasti saradnje sa roditeljima učenika kojima je neophodna podrška. Program rada Stručnog mobilnog tima formira se individualno za svakog učenika u zavisnosti od obrazovnih potreba, odnosno teškoća koje impliciraju uključivanje ovakve vrste podrške. Cilj programa je podizanje nivoa obrazovne uključenosti učenika sa neurorazvojnim poremećajima koji se školuju u redovnom sistemu obrazovanja (Razvojni plan škole, 2021).

Osnovna škola „Sava Jovanović Sirogojno“ (u daljem tekstu Škola) iz Zemuna, koja obrazuje učenike s neurorazvojnim poremećajima, formirala je Stručni mobilni tim školske 2011/2012. i uspostavila je saradnju sa dvanaest osnovnih škola na osnovu iskazanih potreba za uključivanjem defektologa u pružanje dodatne podrške učenicima. Proteklih godina koliko intenzivno traje navedena saradnja Škole i ostalih osnovnih škola, dodatnom podrškom bio je obuhvaćen veliki broj učenika svih uzrasta.

U literaturi poseban značaj se pridaje percepciji učenika prema inkluzivnom obrazovanju, pošto se smatra da ovi stavovi mogu imati ključnu ulogu u menjanju ponašanja prema osobama sa teškoćama u razvoju (Bebetsos et al., 2014). Isto tako, ističe se da je, veoma neopravdano, nedovoljno istražena percepcija o aktivnostima u školi kod učenika koji nastavu prate prema prilagođenom ili izmenjenom programu, bilo

da se oni školuju u inkluzivnim uslovima, ili u školi za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom (Đurić-Zdravković, 2018).

Percepcije učenika o školskim događajima, priroda očekivanja nastavnika i obrasci interakcije između učenika i nastavnika imaju uticaj na njihove akademske stavove i ponašanja. Uticaj škole na akademski uspeh učenika proizilazi iz njegove individualne percepcije tj. stava, a ne iz „objektivne” realnosti aktivnosti i međuljudskih odnosa u obrazovnom okruženju (Gentry, Gable, & Rizza, 2002). Dosadašnja istraživanja pokazala su da je iskustvo učenika s intelektualnom ometenošću u vezi s aktivnostima u inkluzivnoj školi pod jakim uticajem diskriminacije. Učenici s intelektualnim teškoćama i drugim invaliditetom su socijalno izolovaniji od učenika bez invaliditeta (Valentim & Valentim, 2020). Pokazalo se da je ovakav tip iskustva učenika s intelektualnim teškoćama povezan sa nizom negativnih posledica kao što su niže samopoštovanje i više negativnih školskih samoevaluacija, što dovodi i do negativne percepcije aktivnosti u školi (Dagnan & Waring, 2004; Paterson, McKenzie, & Lindsay, 2012). Inkluzivnu školsku sredinu učenika s intelektualnom ometenošću često karakterišu situacije koje donose značajne posledice. Naime, pokazalo se da ovi učenici više brinu da li će biti žrtve maltretiranja u svojoj školi u poređenju sa učenicima bez intelektualnih teškoća (Forte, Jahoda, & Dagnan, 2011). Ovakva datost ne pogoduje pozitivnoj percepciji učenika s intelektualnom ometenošću o aktivnostima u školi. Neka istraživanja su pokazala da učenici s intelektualnim teškoćama koji pohađaju inkluzivne škole imaju negativniju percepciju o školskim aktivnostima od učenika koji pohađaju tzv. specijalne škole (Cooney, Jahoda, Gumley, & Knott, 2006). Imajući u vidu malobrojnost ovih istraživanja, a s obzirom na to da Škola godinama pruža dodatnu podršku učenicima u redovnoj školi, stvorili su se uslovi za sprovođenje istraživanja koje bi obuhvatilo ispitivanje percepcije učenika prema aktivnostima u školi i to učenika koji nastavu prate prema prilagođenom ili izmenjenom programu (IOP1 ili IOP2), bilo da se oni školuju u inkluzivnim uslovima pri čemu Stručni mobilni tim Škole pruža dodatnu podršku, ili u matičnoj Školi. Detaljnije ispitivanje percepcije učenika koji ostvaruju pravo na IOP može da omogući defektolozima koji pružaju dodatnu podršku u redovnim školama i ostvaruju obrazovno-vaspitni rad u Školi da pravilno prilagode materijal, učila i prostor tokom aktivnosti s ovim učenicima, a sve u cilju što temeljnijeg evidentiranja potrebe za podrškom u okviru individualnog obrazovnog plana. U tom smislu, važno je ispitati percepciju učenika u vezi s aktivnostima u školi koju pohađaju, jer se na taj način stiče uvid u realno stanje sveubuhvatne podrške, odnosno, činioce neophodne za definisanje seta preporuka i aktivnosti u cilju poboljšanja kreirane podrške.

Cilj ovog istraživanja bio je da ispita percepciju učenika s neurorazvojnim poremećajima o aktivnostima u školi koju pohađaju, kao i da utvrdi da li postoji razlika u ovom domenu između učenika koji se školuju u inkluzivnim i neinkluzivnim uslovima.

METODE RADA

Uzorak istraživanja

U istraživanju je učestvovalo 50 ispitanika, učenika sedmog i osmog razreda osnovnih škola, uzrasta od 13 do 16 godina. Prosečna starost ispitanika iznosila je $AS = 14.67$ godina ($SD = 1.08$). Ispitanici su bili podeljeni u dve grupe – 20 ispitanika pohađalo je redovne osnovne škole u kojima Stručni mobilni tim Škole pruža dodatnu podršku i 30

učenika je pohađalo OŠ „Sava Jovanović Sirogojno“. U istraživanju su učestvovali ispitanici oba pola. Uzorkom je bilo obuhvaćeno 27 devojčica (54%) i 23 dečaka (46%). U uzorku je bilo 26 učenika sedmog (52%) i 24 učenika osmog razreda (48%).

Merni instrument

Prilikom prikupljanja podataka u ovom istraživanju primenjen je instrument pod nazivom Moja osnovna škola, Upitnik 3, preuzet iz Priručnika za inkluzivni razvoj škole (Booth & Ainscow, 2010) u izdanju Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja i Save the Children Programa za Srbiju. Ovaj instrument se nalazi u okviru grupe instrumenata za samovrednovanje i vrednovanje inkluzivnog razvoja škole koji je kreirala komisija za sprovođenje Indeksa za inkluziju za razvoj inkluzivne kulture, politike i prakse. Upitnik sadrži 20 ajtema koji se odnose na školske drugove, nastavnike, školska pravila, domaće zadatke i slično. Sve tvrdnje upitnika date su u odeljku Rezultati istraživanja. Ispitanici su ocenjivali svoje slaganje biranjem jednog od tri odgovora i to onog koji u najvećoj meri odgovara njihovoj percepciji o datoj tvrdnji: 1 – ne slažem se, 2 – delimično se slažem i 3 – potpuno se slažem, tako da veći skorovi ukazuju na veću ispoljenost navedenog ponašanja (Booth & Ainscow, 2010). Poeni se, dakle, dodeljuju prema učestalosti opisane pojave.

Učenicima s neurorazvojnim poremećajima potrebna je pomoć da odgovore na pitanja iz upitnika. Zato se u uputstvu za primenu instrumenta predlaže da se prikupljanje podataka sprovede tako što će učenicima pitanja iz upitnika biti usmeno postavljena, uz pružanje pomoći onima koji imaju teškoća sa razumevanjem jezika i/ili pojmova i instrukcijom. U uputstvu se takođe navodi da učenike treba ohrabriti da daju iskrene odgovore, a ne one koji bi zadovoljili nastavnike ili druge učenike (Booth & Ainscow, 2010).

Način provođenja istraživanja

Istraživanje je sprovedeno tokom školske 2020/2021. godine u prostorijama Škole i u redovnim osnovnim školama u kojima Stručni mobilni tim Škole pruža dodatnu podršku. Roditelji učenika u uzorku obavješteni su o svrsi i cilju istraživanja i dali su svoju pismenu saglasnost za učestvovanje njihove dece u realizaciji prikupljanja podataka. Testiranje je realizovano individualno, ispitivanjem učenika u njihovim učionicama, bez prisustva druge dece. Prikupljanju podataka je prethodilo detaljnije upoznavanje sa svakim detetom kroz svakodnevne aktivnosti i iznošenje procene odeljenskog starešine i ordinirajućeg defektologa o uočenim razvojnim specifičnostima ispitanika. Važno je napomenuti da su ispitivači, pre testiranja, u više navrata i kroz različite vidove interakcije (igre i zajedničke aktivnosti) imali priliku da se bolje upoznaju sa svim ispitanicima iz uzorka. Informacije o Mišljenju komisije za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške učeniku preuzete su iz školskog dosijea.

Metode obrade podataka

Prilikom obrade podataka korišćeni su postupci deskriptivne i inferencijalne statistike. Analiza i obrada podataka vršena je u verziji 25.0 programa SPSS (Statistical Package for the Social Sciences Inc, Čikago, Illinois, SAD). U svrhu prikaza uzorka istraživanja korišćene su frekvencije i procenti. Aritmetička sredina (AS) i standardna devijacija

(SD) korišćene su za detaljan prikaz skorova instrumenta. Za proveru statističke značajnosti dobijenih razlika u skorovima korišćen je t-test za nezavisne uzorke.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Kako bi se dobio kompletan uvid u percepciju učenika prema aktivnostima u školi, u Tabeli 1. prikazane su deskriptivne vrednosti za sve ajteme instrumenta. Prema rezultatima istraživanja, učenici koji pohađaju redovne škole i kojima Stručni mobilni tim Škole pruža dodatnu podršku najviše se slažu sa iskazima da vole da pomognu nastavniku u radu (AS = 2.87, SD = 0.29), da ih nastavnici pitaju gde su bili ukoliko ne dođu na časove (AS = 2.87, SD = 0.21) i da su zadovoljni kad dobro urade zadatak (AS = 2.91, SD = 0.27). Ovi učenici izjavljuju da najčešće nisu izloženi nasilnom ponašanju na igralištu (AS = 1.71, SD = 0.74), dok sa druge strane izveštavaju da je nazivanje učenika ružnim imenima prisutno (AS = 2.51, SD = 0.92). Isto tako, uočava se da ova grupa učenika izjavljuje da nastavnici ne pitaju često za njihove ideje (AS = 1.72, SD = 0.51), da im retko pomažu pri izboru u radu (AS = 1.77, SD = 0.83), da im obično nije jasno šta treba da urade u okviru domaćeg zadatka (AS = 1.71, SD = 0.52), kao i da nisu stekli utisak da njihov nastavnik/nastavnica voli da čuje šta oni rade kod kuće (AS = 1.81, SD = 0.55). Prema dobijenim rezultatima, radovi učenika redovnih škola koji pohađaju nastavu po IOP-u ređe su istaknuti na panou ili zidu u školi (AS = 2.18, SD = 0.76) u odnosu na radove učenika Škole.

Pri ispitivanju percepcije u vezi sa pojedinim aspektima školskog okruženja učenici Škole se slažu da najveće zadovoljstvo imaju kada: dobro urade zadatak (AS = 2.98, SD = 0.10), pomažu nastavniku da uradi neki posao (AS = 2.92, SD = 0.24), je njihov rad istaknut na zidu/panou tako da ga drugi vide (AS=2.72, SD=0.54), nastavnik/nastavnica voli da pomogne u radu (AS = 2.77, SD = 0.59) i izjašnjavaju se da kada dobiju domaći zadatak obično im je jasno šta treba da urade (AS = 2.76, SD = 0.51). Kao i njihovi vršnjaci koji pohađaju redovne inkluzivne škole i učenici Škole izveštavaju da su retko izloženi nasilnom ponašanju na igralištu (AS = 1.59, SD = 0.89), ali i da se javlja nazivanje nekih učenika ružnim imenima (AS = 2.32, SD = 0.74). Još jedna od karakteristika uslova u školskom okruženju koju treba izdvojiti je da se i učenici koji pohađaju redovne škole (AS = 2.08, SD = 0.69) i učenici Škole (AS = 2.01, SD = 0.86) delimično slažu sa tim da je uvek tu neko da ih sasluša kada se osećaju nesrećno u školi. Razlika između skorova ispitanika redovnih škola i ispitanika Škole pokazala se statistički značajnom na šest ajtema ($p < 0.01$). Skorovi koji su statistički veći kod ispitanika Škole evidentiraju se na ajtemima: Moj rad je istaknut na zidu/panou da ga drugi vide, Moj nastavnik/nastavnica voli da čuje moje ideje, Nekada mi nastavnik/nastavnica pomogne da izaberem šta da radim, Kada dobijem domaći zadatak, obično mi je jasno šta treba da radim i Moj nastavnik/nastavnica voli da čuje šta radim kod kuće. Razlika aritmetičke sredine u korist ispitanika redovnih škola najizraženija je u slučaju ajtema Mislim da postavljanje ciljeva za polugodište pomaže poboljšanju mog rada.

Tabela 1. Deskriptivne vrednosti (AS \pm SD) i razlika srednjih vrednosti na upitniku Moja osnovna škola

Table 1. Descriptive values (M \pm SD) and difference of mean values on the questionnaire My primary school

	Redovna škola		OŠ S. J. Sirogojno		t
	AS	SD	AS	SD	
Nekada radim na času u paru sa drugom/ drugaricom.	2.33	0.47	2.34	0.89	2.14
Nekada je odeljenje podeljeno u radne grupe.	2.52	0.61	2.39	0.59	15.18
Pomažem drugu/dugarici u radu kada im teško ide.	2.41	0.39	2.34	0.88	4.13
Moji drugovi/dugarice mi pomažu u radu kada meni teško ide.	2.19	0.85	2.22	0.53	16.10
Moj rad je istaknut na zidu/panou da ga drugi vide.	2.18	0.76	2.72	0.54	-13.44*
Moj nastavnik/nastavnica voli da čuje moje ideje.	1.72	0.51	2.56	0.77	-8.99*
Moj nastavnik/nastavnica voli da mi pomogne u radu.	2.34	0.53	2.77	0.59	7.11
Volim da pomognem nastavniku/nastavnici kada treba da se uradi neki posao.	2.87	0.29	2.92	0.24	9.47
Mislim da su pravila u našem odeljenju pravedna.	2.22	0.81	2.43	0.94	3.36
Neka deca u mom odeljenju nazivaju druge ružnim imenima.	2.51	0.92	2.32	0.74	7.49
Ponekad sam izložen/a nasilnom ponašanju na igralištu.	1.71	0.74	1.59	0.89	4.62
Kad god se osećam nesrećno u školi, tu je neko od odraslih da me sasluša i pruži pomoć.	2.08	0.69	2.01	0.86	2.65
Kada se deca u odeljenju svađaju, nastavnik/ nastavnica pravedno razreši svađu.	2.33	0.64	2.56	0.51	15.02
Mislim da postavljanje ciljeva za polugodište pomaže poboljšanju mog rada.	2.65	0.57	2.01	0.43	4.86*
Nekada mi nastavnik/nastavnica pomogne da izaberem šta da radim.	1.77	0.83	2.65	0.42	-10.78*
Zadovoljan/na sam kad dobro uradim zadatak.	2.91	0.27	2.98	0.10	12.44
Kada dobijem domaći zadatak, obično mi je jasno šta treba da radim.	1.71	0.52	2.76	0.51	-18.14*
Moj nastavnik/nastavnica voli da čuje šta radim kod kuće.	1.81	0.55	2.66	0.48	-9.78*
Moja porodica misli da je ovo dobra škola.	2.40	0.61	2.67	0.32	5.26
Ako ne dođem na časove, moj nastavnik/nastavnica me pita gde sam bio/bila.	2.87	0.21	2.68	0.54	3.14

Legenda: AS – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija; t – razlika srednjih vrednosti; *p < 0,01

DISKUSIJA

Sprovedeno istraživanje imalo je za cilj da ispita precepciju učenika s neurorazvojnim poremećajima o aktivnostima u školi koju pohađaju, kao i da utvrdi da li postoji razlika u ovom domenu između učenika koji se školuju u inkluzivnim i neinkluzivnim uslovima. Rezultati istraživanja su pokazali da postoje statistički značajne razlike između skorova ispitanika redovnih škola kojima Stručni mobilni tim Škole pruža dodatnu podršku i ispitanika Škole i da se te razlike javljaju u ajtemima koji se odnose na rad nastavnika. Na pet izdvojenih ajtema, srednje vrednosti i standardna devijacija su veći kod učenika Škole nego kod učenika redovnih škola kojima Stručni mobilni tim Škole pruža dodatnu

podršku. Samo na jednom ajtemu evidentira se da učenici redovnih škola pokazuju veće slaganje sa tvrdnjom, nego što je to slučaj kod učenika Škole. Učenici redovnih škola su, kao obrazloženje navodili da im njihovi nastavnici često kažu, na primer „nauči samo to do polugodišta i biće dobro“. Kod učenika Škole nije detektovano tako obrazloženje. Pretpostavlja se da to može biti razlog nastanka razlike između dve grupe učenika na ovom ajtemu. Razlike nastale na ostalim ajtemima ukazuju nam na to da se ispitanici redovnih škola izjašnjavaju o većim problemima u okviru pojedinih školskih aktivnosti (nastavnici u manjoj meri slušaju njihove ideje, ne uključuju često radove učenika na vidno mesto, retko pomažu pri izboru radnih aktivnosti, manje se interesuju za rad kod kuće i ne daju dovoljno jasne smernice u vezi sa domaćim zadatkom) u odnosu na ispitanike Škole. Nastavnici Škole su podržali ideju da njihovi učenici mogu sami da biraju aktivnosti u slobodno vreme. Te aktivnosti su preoblikovali u skladu sa individualnim karakteristikama svojih učenika i zamolili učenike da biraju među tim opcijama. Ovo može da bude jedan od potencijalnih razloga obrazloženja nastanka razlike u precepciji školskih aktivnosti dve grupe učenika. Nismo uspeli da pronademo nijedno istraživanje publikovano u našoj zemlji koje je na sličnom uzorku u populaciji učenika s neurorazvojnim poremećajima koristilo navedeni instrument, pa da možemo da napravimo komparaciju dobijenih rezultata. Inostrana istraživanja beleže podatke koji mogu da budu uporedivi: novije istraživanje sprovedeno u Finskoj, državi s jednim od najboljih obrazovnih sistema na svetu i veoma kvalitetnom podrškom učenicima s intelektualnom ometenošću, pokazuje slične rezultate vezane za percepciju učenika inkluzivnih škola (Räty, Vehkakoski, & Pirttimaa, 2019).

Praktične implikacije ovog istraživanja ukazuju na lakše uočavanje jakih strana učenika obe grupe i njihovih potreba za podrškom prilikom kreiranja individualnog obrazovnog plana, prema Pravilniku o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje (Službeni glasnik RS, 2018). Nakon sprovedenog istraživanja izvršena je individualna revizija podrške u skladu sa dobijenim podacima, a u potrebu za podrškom uključen svaki ajtem koji se pokazao problematičnim za datog učenika. O ovome su detaljno obavestili nastavnici svih redovnih škola sa kojima Stručni mobilni tim Škole ostvaruje odličnu saradnju i zajedno sa njima unete promene u IOP. Time je rad Stručnog mobilnog tima Škole postao još konkretniji u cilju pružanja dodatne podrške kroz prilagođavanja metoda rada (pri čemu je nastavnicima u redovnoj školi detaljno objašnjeno na koji način treba da koriste verbalnu i demonstrativnu metodu kako bi se izbegla loša postignuća koja su detektovana ajtemima u primenjenom instrumentu), nastavnih sredstava i didaktičkog materijala (dato je uputstvo na koji način je moguće povećati funkcionalnost korišćenih nastavnih sredstava u radu s učenicima koji nastavu prate po IOP-u, kao i prilagoditi nastavne listiće), načina davanja instrukcija i zadavanja domaćih zadataka (s obzirom na to da su rezultati pokazali veliko nerazumevanje domaćeg zadatka kod učenika redovnih škola), organizacije situacija učenja, postavljanja pravila ponašanja i komunikacije.

Što se tiče učenika Škole, ajtemi koji su se tokom istraživanja pokazali problematičnim mogu nam u budućem radu koristiti kao smernica i pokazatelj kojim oblastima treba posvetiti posebnu pažnju pri stimulisanju njihovog razvoja. Rezultati istraživanja pokazuju da bi, na primer, učenicima redovnih škola kojima Stručni mobilni tim Škole pruža dodatnu podršku trebalo obezbediti još intenzivniju pomoć, kao što je imaju njihovi vršnjaci u Školi. U tom smislu, uloga defektologa u ovom procesu je

nezamenljiva i podrazumeva još veće angažovanje Stručnog mobilnog tima, za šta je neophodno obezbediti dodatne ljudske resurse.

Naši rezultati ukazuju na nekoliko ideja za buduća istraživanja koja takođe mogu da budu preporuke za dalji rad. Naime, potrebna su nova istraživanja o efektima neinkluzivnih i inkluzivnih odeljenja, njihovim dugoročnim efektima na ishode učenja, razvoj i otpornost, posebno iz perspektive učenika s intelektualnim teškoćama. Takvo istraživanje bi omogućilo bolje razumevanje strategija za prilagođavanje potrebama učenika s intelektualnim teškoćama, njihovo mišljenje o školi, kao i kako se to može prevesti u efikasne obrazovne politike i obrazovne prakse koje bi protežirala Republika Srbija.

ZAKLJUČCI

U okviru zaključka ovog istraživanja važno je navesti da sticanje uvida u to kakva je priroda percepcije učenika obe grupe o aktivnostima u školi, i koje su to kompetencije koje oni posebno cene, može značajno doprineti efikasnijem i adekvatnijem planiranju IOP-a i sprovođenju nastavnog procesa, te na taj način pomoći i učenicima i nastavnicima u procesu učenja. Zbog relativno malobrojnog uzorka koji je činio ovo istraživanje rezultati ne mogu da se generalizuju na celokupnu populaciju učenika s neurorazvojnim poremećajima osnovnoškolskog uzrasta. Bilo bi korisno ispitati percepciju o aktivnostima u školi na uzorku učenika s neurorazvojnim poremećajima iz različitih sredina (sa dodatnom podrškom, bez dodatne podrške, u okviru različitih škola koje obrazuju učenike s smetnjama u razvoju i slično), kako bi se mogli izvesti zaključci. Kao preporuka za buduće istraživanje, bilo bi interesantno sprovesti longitudinalnu studiju, kako bi se utvrdilo na koji način se menja navedena percepcija učenika Škole i učenika redovnih škola kojima Stručni mobilni tim Škole pruža dodatnu podršku, u zavisnosti od razvojne faze u kojoj se učenik nalazi. To bi svakako dalo korisne informacije o tome kako nastavnici i defektolozi mogu svoje ponašanje da prilagode različitim školskim uzrastima. Sigurno je da na rezultate ovog istraživanja utiču neki faktori koji nisu uključeni u analizu, poput osobina ličnosti učenika, specifičnosti poremećaja, vrste IOP-a, veličine odeljenja, pola, stavova, ponašanja, znanja i ličnosti nastavnika. Navedena sveobuhvatnost faktora koji utiču na percepciju učenika o aktivnostima u školi takođe može da bude fokus budućih istraživanja.

LITERATURA

- Bebetsos, E., Derri, V., Filippou, F., Zetou, E., & Vernadakis, N. (2014). Elementary school children's behavior towards the inclusion of peers with disabilities, in mainstream physical education classes. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 152, 819-823. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.09.327>
- Booth, T., & Ainscow, M. (2010). *Priručnik za inkluzivni razvoj škole*. Beograd: Save the Children UK SEE – Program za Srbiju i Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja.
- Cooney, G., Jahoda, A., Gumley, A., & Knott, F. (2006). Young people with intellectual disabilities attending mainstream and segregated schooling: perceived stigma, social comparison and future aspirations. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(6), 432-444. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2006.00789.x>

- Dagnan, D., & Waring, M. (2004). Linking stigma to psychological distress: Testing a social–cognitive model of the experience of people with intellectual disabilities. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 11(4), 247–254. <https://doi.org/10.1002/cpp.413>
- Ђурић-Здравковић, А. (2018). Самоефикасност ученика у школским инклузивним условима. У А. Ђурић-Здравковић (ур.), *Електронски зборник радова и резимеа „Шта све умем, шта све знам – инклузија у пракси“* (стр. 2-6). Земун: ОШ „Сава Јовановић Сирогојно“.
- Ђурић-Здравковић, А. (2020). *Педагогија особа с поремећајем интелектуалног развоја*. Београд: Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
- Forte, M., Jahoda, A., & Dagnan, D. (2011). An anxious time? Exploring the nature of worries experienced by young people with a mild to moderate intellectual disability as they make the transition to adulthood. *British Journal of Clinical Psychology*, 50(4), 398–411. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8260.2010.02002.x>
- Gentry, M., Gable, R. K., & Rizza, M. G. (2002). Students' perceptions of classroom activities: Are there grade-level and gender differences? *Journal of Educational Psychology*, 94(3), 539–544. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.94.3.539>
- Paterson, L., McKenzie, K., & Lindsay, B. (2012). Stigma, social comparison and self-esteem in adults with an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 25(2), 166–176. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2011.00651.x>
- Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање (2018). *Службени гласник Републике Србије*, бр. 74/18.
- Развојни план школе (2021). *Основна школа „Сава Јовановић Сирогојно“*, Земун.
- Räty, L., Vehkakoski, T., & Pirttimaa, R. (2019). Documenting pedagogical support measures in Finnish IEPs for students with intellectual disability. *European Journal of Special Needs Education*, 34(1), 35–49. <https://doi.org/10.1080/08856257.2018.1435011>
- Valentim, A., & Valentim, J. P. (2020). What I think of school: perceptions of school by people with intellectual disabilities. *Disability & Society*, 35(10), 1618–1640. <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1702507>
- Закон о основама система образовања и васпитања (2021). *Службени гласник Републике Србије*, бр. 129/21.

NAPOMENA

Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektima „Kreiranje Protokola za procenu edukativnih potencijala dece sa smetnjama u razvoju kao kriterijuma za izradu individualnih obrazovnih programa” (179025) i „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću” (179017), broj ugovora 451-03-68/2022-14, koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.